

ปฐมบท ภูมิคุ้มกันกับการพัฒนาประเทศ

จากพื้นฐานประเทศไทยที่เป็นสังคมเกษตร ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในอดีตขึ้นกับปัจจัยต่างๆ ไม่มากนัก มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีหลากหลายและดินฟ้าอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพ ไม่มีภัยธรรมชาติที่รุนแรง ผู้คนมีชีวิตที่สุขสบายตามอัตภาพ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคแต่ละสมัย คนไทยยึดมั่นสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจและได้ทรงปกป้องประเทศไทยให้ยืนหยัดอยู่ในเวทีโลกอย่างเต็มภาคภูมิ อยู่รอดปลอดภัยจากการเป็นประเทศราชเพียงประเทศเดียวในภูมิภาคนี้ และสถาบันศาสนาเป็นศูนย์กลางยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ทั้งสองสถาบันเป็นเสาหลักของสังคมไทย ครอบคลุมและชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดและวัดเป็นแหล่งสำคัญในการให้การศึกษาและสร้างโอกาสให้คน สังคมไทยเปิดกว้างยอมรับวัฒนธรรมจากภายนอก มีการผสมผสานอย่างหลากหลายแต่ลงตัวระหว่างศาสนาและวัฒนธรรมต่างๆ เมื่อเวลาผ่านไป ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยและสังคมไทยมีมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการปฏิรูประบบการเมือง การปกครอง ระบบราชการและการศึกษาเป็นอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ ๕ ต่อเนื่องถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งการพัฒนาได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศมากขึ้นและรูปแบบของการแทรกแซงเปลี่ยนไปจากยุคการแสวงหาอาณานิคมและเผยแพร่ศาสนา /วัฒนธรรมมาเป็นยุคของการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติ การเอารัดเอาเปรียบทางการค้าและการครอบงำทางความคิด หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ แม้ว่าประเทศไทยจะอยู่รอด แต่ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่น ความขัดแย้งกับประเทศเพื่อนบ้าน การตกเป็นเหยื่อของลัทธิบริโภคนิยม /วัตถุนิยม และเหยื่อทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยีด้วยความไม่รู้เท่าทัน การขาดภูมิคุ้มกัน และขาดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ส่งผลกระทบต่อคนไทยและสังคมไทยมาจนถึงปัจจุบัน

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : หลักการพัฒนาประเทศ

“...ในการพัฒนาประเทศนั้นจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน เริ่มด้วยการสร้างพื้นฐาน คือความมีกินมีใช้ของประชาชนก่อน ด้วยวิธีการที่ประหยัดระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อพื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับ ด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง และประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์...” พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๑๗ และพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๗ **“...ขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพอกอยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่ามีความพอกอยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพอกอยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้...”**

จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานตั้งแต่ปี ๒๕๑๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ความพอมีพอกิน การรู้จักความพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และทรงเตือนสติประชาชนคนไทยไม่ให้ประมาท ตระหนักถึงการพัฒนาตามลำดับขั้นตอนที่ถูกต้องตามหลักวิชา ตลอดจนมีคุณธรรมเป็นกรอบในการดำรงชีวิต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ใช้พื้นที่ในพระตำหนักที่ประทับเพื่อการทดลองโครงการต่างๆ อาทิ แปลงนาทดลอง บ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงโคนม โรงสี และโรงงานแปรรูปนมโค หลักทรงงานของพระองค์ท่านจะเน้นการ “เข้าใจ เข้าถึง และร่วมพัฒนา” อย่างสอดคล้องกับ “ภูมิสังคม” ให้ความสำคัญกับความหลากหลายของระบบภูมินิเวศ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ประเพณี เพื่อผลประโยชน์ของประชาชน โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ดำเนินการด้วยความรอบคอบ วิเคราะห์ ระวังระมัดระวัง “ทำตามลำดับขั้นตอน” มีการทดลองด้วยความเพียรจนมั่นใจ จึงนำไปเผยแพร่ใช้ประโยชน์ในสาธารณะ

กระบวนการวางแผนพัฒนาประเทศได้นำมามีเป็นหลักการสำคัญในการวางแผนพัฒนาโดยปรับวิธีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (๒๕๐๔ - ๒๕๐๙) ที่เน้นการพัฒนาทางวัตถุเป็นประเด็นหลัก มาเป็นการพัฒนาที่มีมิติด้านสังคมตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๒ และมีบทเรียนสำคัญในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๔ ที่ครอบคลุมและชุมชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผนผ่านระบบสาธารณสุขมูลฐาน ทำให้ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการวางแผนครอบครัวและการลดอัตราเพิ่มของประชากร ขณะเดียวกัน ประเทศประสบภาวะผันผวนทั้งภาวะการเมืองในประเทศและภาวะเศรษฐกิจโลก จนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงต้นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๔ ทำให้การวางรากฐานการพัฒนาให้ประเทศเข้มแข็งในระยะยาว ต้องกลับมาแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแทน และในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕ เป็นช่วงที่ต้องฟื้นฟูประเทศหลังวิกฤตเศรษฐกิจ มีการปรับโครงสร้างภาคการผลิตและบริการให้มีความหลากหลาย ได้ริเริ่มจัดทำแผนงานแบบมีส่วนร่วมทั้งแผนพัฒนาชนบทยากจนที่เป็นการวางแผนแบบจากล่างขึ้นบนโดยใช้ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ในการกำหนดแผนงานโครงการ และแผนพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก โดยมีคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนเป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงรุก ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๖ - ๗ ได้กำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยบรรจุการพัฒนาวัฒนธรรมด้านจิตใจ และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแผน ผลการพัฒนาจากอดีตจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗ มีข้อสรุปที่ชัดเจนว่า การพัฒนาเศรษฐกิจก้าวหน้า การพัฒนาสังคมมีปัญหา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน การขยายตัวทางเศรษฐกิจยังพึ่งพิงการนำเข้าวัตถุดิบจากภายนอกมาผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก ทำให้มีความเสี่ยงเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจโลกแต่ละครั้งจะส่งผลกระทบกับการจ้างงาน และคุณภาพชีวิตของคนไทยโดยรวม

การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการวางแผนจากการดำเนินการ “โดยราชการเพื่อประชาชน” เป็นการมี “ประชาชนเข้าร่วม” เปลี่ยนจุดมุ่งหมายจาก “การเร่งรัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” เป็นการยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ตามแนวพระราชดำรัส “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่ให้คนเป็นผู้ตัดสินใจหรือกำหนดทิศทางการพัฒนาที่คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีเพื่อพร้อมรับต่อความเสี่ยงบนฐานของความรอบรู้

ความรอบคอบและคุณธรรม ควบคู่กับการแบ่งปัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความร่วมมือปรองดองกัน ในสังคม การสร้างสายใยเชื่อมโยงคนในภาคส่วนต่างๆ ของสังคม สร้างสรรค์พลังในทางบวก นำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน กระบวนการวางแผนพัฒนาประเทศตามแนวทางดังกล่าวได้ดำเนินการต่อเนื่องมาในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙ ถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ และต่อเนื่องต่อไปในอนาคต ที่ยังคงยึดแนวคิดตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและการบริหารประเทศ ให้มีความสำคัญกับการพัฒนาอย่างสมดุล การอยู่ร่วมกันด้วยสันติสุขระหว่างคนกับคน ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

เพื่อให้มีความรอบคอบและความระมัดระวังในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ กระบวนการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ ได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์บริบทการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ทั้งระบบเศรษฐกิจโลก ตลาดการค้า ตลาดทุน การเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี และการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เผชิญภาวะโลกร้อนและการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานเพื่อให้สามารถใช้ความรู้ได้อย่างถูกหลักวิชาการ รวมทั้งวิเคราะห์สถานะทุนของประเทศใน ๓ ทุน ได้แก่ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ โดยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนและการนำทุนดังกล่าวไปใช้ประโยชน์อย่างเชื่อมโยง พร้อมทั้งเสริมสร้างระบบโครงสร้าง กลไกและกระบวนการบริหารพัฒนาประเทศให้อยู่บนหลักธรรมาภิบาลและประชาธิปไตย

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในช่วงแผนฯ ๑๐

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้มีการประยุกต์ใช้และมีผลอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงที่ประเทศไทยเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจเมื่อปี ๒๕๔๐ และมีความสำคัญต่อเนื่องจนถึงช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ ซึ่งในช่วงเวลานั้นประเทศไทยต้องขับเคลื่อนประเทศภายใต้วิกฤตหลายด้าน ทั้งวิกฤตเศรษฐกิจโลก วิกฤตเศรษฐกิจภายในประเทศ วิกฤตการเมือง และวิกฤตทางสังคม ประเทศไทยสามารถผ่านพ้นวิกฤตต่างๆ ด้วยการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวปฏิบัติ ซึ่งในบางเรื่องสามารถอยู่รอดได้อย่างเข้มแข็งมีภูมิคุ้มกันสูงขึ้น บางเรื่องอยู่ในระหว่างการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจต้องใช้เวลาแต่มีแนวโน้มที่ดีขึ้น ในบางเรื่องประชาชนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงรุนแรงในเบื้องต้นแต่สามารถฟื้นตัวได้เร็วขึ้น ซึ่งเมื่อประมวลความก้าวหน้าในการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การปฏิบัติของทุกภาคส่วนเพื่อมุ่งหวังให้เกิดภูมิคุ้มกันแก่ ตัวเอง ครอบครัว องค์กร สังคมและประเทศ ซึ่งสามารถประมวลความก้าวหน้าในการดำเนินงานของแต่ละภาคส่วนดังนี้

๑. **ภาครัฐ** ได้นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ทั้งในการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติตามนโยบายโดยส่วนราชการ อาทิ นโยบายของรัฐบาลย้อนหลังไปทั้ง ๕ รัฐบาลได้ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขับเคลื่อนนโยบายอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลได้วางระเบียบทางราชการคลังเพื่อช่วยสร้างภูมิคุ้มกันให้กับประเทศ เช่น การส่งเสริมการผลิตและการใช้พลังงานทดแทนจากพืชพลังงานที่ผลิตในประเทศ การกำหนดให้สัดส่วนหนี้สาธารณะต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติในระดับที่ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ และการรักษาให้อัตราส่วนภาระการชำระหนี้ต่ำกว่าร้อยละ ๑๕ เป็นต้น รวมทั้งการปรับโครงสร้างธนาคารแห่งประเทศไทยเพื่อส่งเสริมบทบาทการรักษาเสถียรภาพระบบสถาบันการเงินให้มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้

ประเทศมีภูมิคุ้มกันทางการเงินเพิ่มขึ้นต่อผลกระทบจากความผันผวนภายนอกตั้งแต่วิกฤตเศรษฐกิจ ปี ๒๕๔๐ และวิกฤตเศรษฐกิจปี ๒๕๕๑ และภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงรัฐบาลสามารถลงทุนในโครงการขนาดใหญ่ได้อย่างมีเหตุผลและมีการบริหารความเสี่ยงอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การสร้างเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ และโดยเฉพาะแผนปฏิบัติการไทยเข้มแข็ง ๒๕๕๕ เป็นตัวอย่างของโครงการขนาดใหญ่ที่ได้ออกแบบให้มีการกระจายการลงทุนอย่างสมดุลมีขนาดของโครงการที่เหมาะสม และครอบคลุมทุกสาขา โดยเฉพาะสาขาการพัฒนาชุมชนที่มุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน สาขาการศึกษาและการเรียนรู้ที่มุ่งยกระดับคุณภาพมาตรฐานการศึกษาในชนบทและเมืองทั้งระบบ สาขาสาธารณสุขที่เน้นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพ โดยเป็นการลงทุนที่ไม่ก่อให้เกิดความเสี่ยงแก่ภาระทางการคลังของรัฐ ตลอดจนมีการพิจารณาผลตอบแทนของการลงทุนอย่างรอบคอบ นอกจากนั้นส่วนราชการต่างๆ ได้นำไปสู่การปฏิบัติทั้งภายในส่วนราชการเอง เช่น การพัฒนาภายในกองทัพต่างๆ และการจัดทำเป็นโครงการที่มุ่งประโยชน์สู่ประชาชนและชุมชน เช่น โครงการของกรมการพัฒนาชุมชน โครงการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งต้องบูรณาการโครงการต่างๆ ในการปฏิบัติที่พื้นที่เดียวกัน

๒. ภาคธุรกิจเอกชน มีการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ ทั้งในมิติการผลิต การลงทุนที่ใช้ศักยภาพของประเทศเป็นหลัก ปัจจุบันการส่งออกกลุ่มสินค้าที่มีการใช้วัตถุดิบในประเทศและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เช่น เครื่องสำอาง สบู่ ผลิตภัณฑ์จากพืชสมุนไพร ซึ่งผลทำให้มีการกระจายสู่ชุมชนมากขึ้นทั้งในเชิงรายได้และการผลิตสินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ภาคธุรกิจขนาดกลางขนาดย่อมและวิสาหกิจชุมชนอีกจำนวนไม่น้อยเป็นองค์กรตัวอย่าง เช่น กลุ่มมัตถ์ย้อมสีธรรมชาติศรีวัง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านธาราทิพย์ อำเภอลำปำ จันทบุรี จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีการบริหารธุรกิจบนฐานของการสร้างกลุ่มที่เข้มแข็ง ศึกษาศักยภาพของทุนในชุมชนทั้งทุนที่เป็นวัตถุดิบ องค์ความรู้พื้นฐานและการตลาด โดยเน้นการใช้เงินทุนและขยายกิจการอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามกำลังของตนเอง มีกระบวนการผลิตที่ประหยัด มีการวิจัยและพัฒนาสินค้ามุ่งคุณภาพและมาตรฐานอยู่ตลอดเวลา สร้างสินค้าที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ขณะเดียวกันแบ่งผลกำไรคืนสู่สมาชิกและชุมชนอย่างมีคุณธรรม

บทเรียนจากวิกฤตเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ ภาคธุรกิจขนาดใหญ่หลายแห่งได้มีการทบทวนและปรับกลยุทธ์การลงทุนให้กิจการมีภูมิคุ้มกันต่อความเสี่ยงอันเกิดจากความผันผวนของเศรษฐกิจโลกอย่างกว้างขวาง เช่น บริษัทปูนซิเมนต์ไทย บริษัทเจริญโภคภัณฑ์ และ ปตท. เป็นตัวอย่างของกิจการขนาดใหญ่ที่มีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยการปรับกลยุทธ์หลายประการทั้งการปรับลดจำนวนบริษัทในเครือเมื่อวิเคราะห์ความเสี่ยงในอนาคตด้วยความรู้ตามหลักวิชาการ มีการพัฒนาและเตรียมทรัพยากรบุคคลอย่างเป็นระบบ มีการประเมินตัวเองด้านความสามารถในการลงทุนไม่ทำให้มีภาระมากเกินไป ทำตามความสามารถที่มีอยู่ ไม่ทุ่มจนสุดตัว คำนึงถึงคำว่า “พอ” ตามกำลังของธุรกิจและกิจการมีความเจริญก้าวหน้าด้วย และหากมีวิกฤตการณ์ใดๆ เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นด้านใดๆ ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาโดยที่คาดไม่ถึง กิจการต้องอยู่ได้โดยไม่ทำให้พนักงาน ผู้ถือหุ้น สถาบันการเงินที่ให้อำนาจ และสังคมเดือดร้อน นอกจากนั้น ในช่วง ๒ - ๓ ปีที่ผ่านมา ตลาดหลักทรัพย์รายงานว่ามีหลายองค์กรธุรกิจและหลายบริษัทในประเทศไทยมีความตื่นตัวในเรื่องของการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม และนำไปเชื่อมโยงกับกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากโครงการเพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม ที่ทำร่วมกับชุมชนของหลายองค์กรจะเน้นเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก อาทิ โครงการปลูกป่า โครงการสร้างฝาย

ทะเลน้ำ /การรักษาต้นน้ำ โครงการทำความสะอาดแม่น้ำลำคลองหรือทะเล เป็นต้น สะท้อนถึงธรรมาภิบาลของภาครัฐกิจเอกชนที่มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากขึ้น

๓. ภาคเกษตร เป็นภาคที่มีความสำคัญและมีการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ ในทุกระดับอย่างกว้างขวางตั้งแต่ระดับเกษตรกร ครอบครั้ว ชุมชน และระดับชาติ ซึ่งหลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการเกษตรที่เป็นรูปธรรมที่นำไปสู่ความพออยู่พอกิน มีความมั่นคงและปลอดภัยด้านอาหาร ลดรายจ่าย พึ่งตนเองได้ และแก้ปัญหาความยากจน ภาคครัวเรือนและภาคชุมชนมีเกษตรกรที่น้อมนำปรัชญาไปประยุกต์ใช้และมีความก้าวหน้าแตกต่างกันไปตั้งแต่ขั้นต้น ขั้นกลางและขั้นก้าวหน้า อย่างเช่นเกษตรกรที่หนองสาหร่าย ปลุกมันสำปะหลังมารวม ๒๐ ปีมีแต่หน้อยปลูกมากยิ่งขึ้นมากตามเพราะหมดเงินไปกับค่าปุ๋ยไร่ละ ๕๐๐ บาท ได้ใช้หลักการระเบิดจากข้างใน ค้นหาผู้นำที่แท้จริงในชุมชนที่สามารถพูดชักชวนให้ชุมชนเชื่อถือ สร้างแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านทำบัญชีครัวเรือน สำรวจรายได้อาจจ่ายของตัวเอง มาคิดหาวิธีลดรายจ่าย เลิกใช้ปุ๋ยเคมี นำมูลสัตว์มาหมักเป็นปุ๋ยน้ำชีวภาพเสียค่าใช้จ่ายไร่ละประมาณ ๓๐ บาท ไม่เพียงลดรายจ่ายได้ ยังมีผลผลิตต่อไร่เพิ่มขึ้น เป็นแรงจูงใจให้มีพลังคิดหาวิธีพึ่งพาตนเอง เกษตรกรหนองสาหร่ายใช้เวลาเพียง ๔ ปี ใช้หนี้หมดคุณภาพชีวิตดีขึ้น มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น

นอกจากนั้นยังมีเกษตรกรดีเด่นทั้งที่เป็นเกษตรกรรายย่อยเข้ารับพระราชทานโล่รางวัลในพระราชพิธีแรกนาขวัญปีละ ๑๔ สาขาอาชีพ และสหกรณ์ดีเด่นปีละ ๗ สหกรณ์ เป็นประจำทุกปี อาทิ นายบุญศรีใจเป็ง อาชีพทำไร่จาก ต.แม่แฝก อ.สันทราย จ.เชียงใหม่ นายกิมฮก แซ่เตีย อาชีพไร่นาสวนผสมจาก ต.ตาลชุม จ.อุบลราชธานี และสมาชิกยุวเกษตรกร น.ส.นันธา ใหม่เจริญ ต.โพรงอากาศ อ.บางน้ำเปรี้ยว จ.ฉะเชิงเทรา และกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานอ่างเก็บน้ำห้วยสะแบก ต.บึงคำ อ.เลิงนกทา จ.ยโสธร เป็นต้น ประกอบกับการตื่นตัวเรื่องการบริโภคอาหารปลอดภัยสารพิษ มีแนวโน้มขยายตัวอย่างต่อเนื่องและเป็นกระแสโลก ทำให้เกษตรกรมีความตื่นตัวกับการทำเกษตรอินทรีย์ การทำเกษตรผสมผสานซึ่งเป็นกระบวนการผลิตที่รักษาระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ สำหรับระดับนโยบายได้ส่งเสริมเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ที่ภาคเกษตรเป็นต้นธารเชื่อมโยงสู่ภาคการผลิตและภาคบริการอย่างมีประสิทธิภาพ เพิ่มคุณค่าของสินค้าด้วยความรู้และภูมิปัญญาไทย การสร้างความมั่นคงด้านอาหารของประเทศและของโลกท่ามกลางความท้าทายการบริหารจัดการพื้นที่การเกษตรทั้งที่เป็นพืชอาหารคน พืชอาหารสัตว์และพืชพลังงาน

๔. ภาคประชาชนและชุมชนน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างกว้างขวาง^๑ จากผลการสำรวจของโครงการ พ.ศ. พอเพียงในช่วงปี ๒๕๕๐ - ๒๕๕๑ ประชาชนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านสื่อโทรทัศน์ /หนังสือพิมพ์ /วารสาร /นิตยสาร และวิทยุ โดยมีความเข้าใจหลักความพอประมาณ การมีภูมิคุ้มกัน และเงื่อนไขการมีความรู้ การมีคุณธรรมอยู่ในเกณฑ์สูงถึงร้อยละ ๗๕ - ๘๕ ส่วนความเข้าใจในหลักความมีเหตุผลมีสัดส่วนร้อยละ ๔๔ โดย

ในระดับปัจเจก ภาครัฐรณรงค์ส่งเสริมการออม หากแต่หนี้สินระดับปัจเจกไม่ได้ลดลงมากนัก

ในระดับครอบครัว พิจารณาจากบทบาทของครอบครัวไทย สัมพันธภาพในครอบครัวและความสามารถในการพึ่งพิงตนเองของครอบครัว โดยดัชนีครอบครัวอบอุ่นเพิ่มขึ้นเล็กน้อยจากร้อยละ ๖๒.๒๔ ในปี ๒๕๔๙ เป็นร้อยละ ๖๓.๙๔ ในปี ๒๕๕๑ โดยเฉพาะการมีปัจจัยพื้นฐานที่เพียงพอในการ

^๑ ผลการสำรวจของโครงการ พ.ศ. พอเพียง

ดำรงชีวิตเพิ่มขึ้น ทั้งการมีรายได้ที่พอเพียง มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย และการมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต

ในระดับชุมชน ชุมชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างพบว่าเน้นการมีส่วนร่วม การพึ่งตนเอง พัฒนาวัฒนธรรมและการพัฒนาคุณภาพชีวิต^๒ ชุมชนมีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปานกลางถึงร้อยละ ๗๔ ของกลุ่มตัวอย่าง และระดับมากร้อยละ ๑๓.๖ นอกจากนี้ มีการประกวดชุมชนพอเพียง และชุมชน /หมู่บ้านเก็บร้อยละ ๗๐ มีความตื่นตัวในการจัดทำแผนชุมชน ที่เริ่มจากการสำรวจข้อมูลหรือทุนในชุมชน และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อทำความเข้าใจร่วมคิดร่วมตัดสินใจที่จะพัฒนาชุมชน /หมู่บ้านของตนเอง มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน หลายชุมชนมีแผนชุมชนที่มีคุณภาพมีภูมิคุ้มกันตนเองที่เข้มแข็งจนสามารถเป็นต้นแบบของชุมชนอื่นๆ ได้ เช่น ชุมชนไม้เรียง ชุมชนบ้านปากพูน เป็นต้น

๕. การสร้างองค์ความรู้ และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ นอกจากการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการนำปรัชญาไปประยุกต์ใช้ในภาคส่วนต่างๆ แล้ว สังเคราะห์บทเรียนจากการปฏิบัติจริง นำมาจัดระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างกว้างขวางในหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และท้องถิ่น และมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ศึกษาและรวบรวมหลักสูตรการเรียนการสอนและการฝึกอบรมเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงพบว่าในปัจจุบันมีการพัฒนาหลักสูตรทั้งระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะระดับอุดมศึกษามีจำนวน ๒๖ หลักสูตร /รายวิชา ใน ๑๙ สถาบัน พร้อมทั้งมีการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยที่มีการเปิดสอนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ เพื่อพัฒนาการเรียน การสอนในสถาบันเหล่านั้นให้เข้มข้นยิ่งขึ้น

จากความก้าวหน้าของการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของแต่ละภาคส่วนในภาพรวมสังคมไทยมีภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้นในระดับหนึ่งและมีภูมิคุ้มกันที่แข็งแกร่งแตกต่างกันไป ทั้งในครอบครัว ชุมชน สังคม แต่เมื่อพิจารณาถึงการวางรากฐานการพัฒนาให้เข้มแข็ง ประเทศพึ่งตนเองได้ นั้นจำเป็นต้องสร้างภูมิคุ้มกันภายในประเทศให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นเพื่อให้สามารถรับมือกับความผันผวนที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจโลกและผลกระทบทางด้านลบจากโลกาภิวัตน์

“...วิถีทางดำเนินของบ้านเมืองและของประชาชนโดยทั่วไปไม่มีความเปลี่ยนแปลงมาตลอด เนื่องมาจากความวิปริตผันแปรของวิถีแห่งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอื่นๆ ของโลก ยากยิ่งที่เราจะหลีกเลี่ยงให้พ้นได้ จึงต้องระมัดระวัง ประคับประคองตัวเรามากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการเป็นอยู่โดยประหยัด เพื่อที่จะอยู่ให้รอดและก้าวหน้าต่อไปได้โดยสวัสดิ...” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๒๑

^๒ ผลการสำรวจของมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ปี ๒๕๕๐

จากพระราชดำริดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาเพื่อให้สามารถรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา และคาดว่าผลกระทบจะมีความรุนแรงมากขึ้นในอนาคต ภูมิคุ้มกันของคนไทยและสังคมไทยที่มีอยู่คงไม่เพียงพอที่จะรองรับการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับโลกและภายในประเทศ ในขณะที่เศรษฐกิจไทยยังอยู่ในช่วงที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจโลก การเปลี่ยนแปลงสังคมเมืองและชนบท และความขัดแย้งขาดความสมานฉันท์ภายในประเทศ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นปรัชญาที่ช่วยให้ประเทศมีภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็ง โดยการสร้างภูมิคุ้มกันทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ๑. **ภูมิคุ้มกันด้านวัตถุ** ๒. **ภูมิคุ้มกันด้านสังคม** ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน สถาบันทางสังคม ให้รู้จักสามัคคี เชื้อเพื่อเกื้อกูลกัน เป็นเครือข่ายอย่างสร้างสรรค์ ๓. **ภูมิคุ้มกันด้านสิ่งแวดล้อม** ทั้งที่บ้าน โรงเรียน ที่ทำงาน ชุมชนเมือง - ชนบท และประเทศ ร่วมใส่ใจและสร้างความเข้มแข็งด้านสิ่งแวดล้อม และ ๔. **ภูมิคุ้มกันด้านวัฒนธรรม** ผลกระทบทางด้านวัฒนธรรมจากโลกภายนอกและสังคมประเทศไทย ต้องสร้างวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมท้องถิ่น ที่เข้มแข็ง

การพัฒนาในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ จึงต้องมุ่งสร้างภูมิคุ้มกันในมิติต่างๆ ให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ โดยใช้แนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ พิจารณาสถานะของประเทศตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ละเอียดและเชื่อมโยงมากขึ้นทั้งทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนกายภาพ ทุนทางการเงิน และทุนทางวัฒนธรรมที่จะเชื่อมโยงกับทุนอื่นๆ เพื่อการพัฒนาสังคมและการพัฒนาความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ รวมทั้งการสร้างพันธมิตรการพัฒนาในประชาคมโลก โดยให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างและการนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพและความได้เปรียบด้านอัตลักษณ์และคุณค่าของชาติ ให้เป็นฐานการพัฒนาประเทศที่มั่นคงและสมดุล ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างระบบธรรมาภิบาลและความสมานฉันท์ในทุกภาคส่วนและทุกระดับ